

Yeni Vâlide
Camii'nin
harim
kısmından
bir görünüş

lukları ile helâların arasında yer alan geçidin üzerinde sıbyan mektebi yer almaktadır. Taş ve tuğla malzemeden alması olarak teşkil edilen dikdörtgen planlı iki tonozlu birimden meydana gelen mektebin tamamıyla taş malzemeden olan alt katındaki oda mahya malzemelerinin muhafazasına ayrılmıştı. Bu grubun yol tarafındaki yedi adet tonozlu mekân ise külliye gelir sağlayan dükkânlardı; ancak bugün özel mülkiyetin tasarrufundadır. Aynı bir paftada kurulan imaretin kitâbesi bulunmamakla birlikte külliye programı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yapının başlangıçta fonda fırını olarak kullanıldığı bilinmektedir. Dükkânların karşısındaki girişten ulaşılan "L" şeklindeki avludan geçildikten sonra tonozlu bir galerinin iki yanına yerleştirilmiş geniş salonlara varılır. Bunlardan soldaki tonozlu, ocaklar bulunan sağdaki ise fenerli kubbelerle örtülmüştür. 1970'te kapsamlı bir onarım geçirdikten sonra uzun süre market şeklinde kullanılan yapı, yakın zamanda bazı müdahaleler görerek ve kısmen tamir edilerek ticarî işlevini sürdürmektedir.

Sebilin yanında yer alan çeşme caminin tamamlanmasından evvel 1121'de (1709) yaptırılmıştır. Lâle Devri'nde gelişen süsleme özelliklerinin tamamının bir arada görüldüğü yapı bütün yüzeyini ince bir işçilikle dolduran taş süslemeleriyle dikkat çekmektedir. Bilhassa kâse içine yerleştirilmiş meyve kompozisyonlarının benzerleri III. Ahmed'in Topkapı Sarayı'ndaki hususi odasında karşımıza çıkmaktadır. Çeşmeyi taçlandıran alınlık yapıya ayrı bir özellik kazandırmaktadır. Kitâbede Osmanzâde Ahmed Tâib Efendi'nin şiiri Durmuşzâde Ahmed Efendi'nin hattıyla yazılmıştır. Yine Osmanzâde Ahmed Tâib Efendi'ye ait inşa kitâbesinden 1122'de (1710)

yapıldığı anlaşılan arka taraftaki ikinci çeşme, arkasında bulunan dikdörtgen planlı gusûlhânedan dolayı "imam çeşmesi" diye adlandırılmaktadır. Diğerinin aksine son derece yalın bir tasarıma sahip bu menzil çeşmesinin arka tarafındaki büyük hazne, aynı zamanda külliye ile birlikte yaptırılan su yollarıyla getirtilen suyun külliye'deki su tesislerine dağıtımını sağlayan bir maksemdir. Helâların teşkil ettiği dirseğe yapılan harik havuzunun III. Selim döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Taş ve tuğladan alması örgülü duvarların dar olanında bir, geniş olanında iki yuvarlak kemerli ayna bulunmaktadır. Türbenin arkasında yer alan muvakkithânenin yapısal özellikleri bunun da XIX. yüzyılda eklendiğine işaret etmektedir. Kare planlı yapının cadde üzerindeki duvarı üç yüzlü olarak dışa taşınmıştır; halen bir dernek tarafından kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Silâhdar, *Nusretnâme*, II/2, s. 246, 269, 336; Râşid, *Târih*, III, 252, 347; Ayvansarâyî, *Hadikâtü'l-cevâmi'*, II, 187; Muzaffer Sudalı, *Hünkâr Mahfilleri*, İstanbul 1958, s. 7; Konyalı, *Üsküdar*

Tarihi, I, 309-316, 388-391; Ayda Arel, *On Sekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul 1975, s. 47; Ahmed Refik Altınay, *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1988, s. 42; Kâzım Çeçen, *İstanbul'un Vakıf Sularından, Üsküdar Suları*, İstanbul 1991, s. 68-74; Aras Neftçi, "18. Yüzyıl Kuşevleri", *Semra Ögel'e Armağan: Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, İstanbul 2000, s. 96-97; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 379-391; II, 556-557, 940, 991; III, 1070-1071, 1189, 1218-1219; Müfika Akbulut, *Üsküdar Yeni Camii ve Külliyesi* (yüksek lisans tezi, 2003), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Gülçin Erol Canca, "Gülnüş Emetullah Valide Sultan / Yeni Valide Külliyesinin Lale Devri Mimarisi İçindeki Yeri", *Üsküdar Sempozyumu I: 23-25 Mayıs 2003: Bildiriler* (ed. Zekeriya Kurşun v.dğr.), İstanbul 2004, II, 90-104; Mustafa Güler, *Gülnüş Vâlide Sultan'ın Hayatı ve Hayratı*, İstanbul 2006, I, 34-39; Nadide Seçkin, "Yeni Valide Külliyesi", *DBİst.A*, VII, 468-470.

TÜLAY SEZGİN ORMAN

YENİ ZELANDA

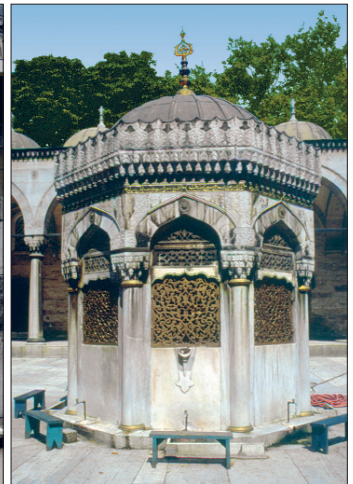
Büyük Okyanus'un güneyinde bir takımda ülkesi.

- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Büyük Okyanus'un güneyinde Avustralya'nın yaklaşık 2000 km. güneydoğusunda yer alır ve iki büyük ada ile (Kuzey adası ve Güney adası) çok sayıda küçük adadan (en önemlileri Kermadec, Chatham, Solander, Steward, Snares, Bounty, Antipodes, Auckland, Campbell) oluşur. Yüzölçümü 268.680 km², nüfusu 4.300.000 (2010 tah.), başşehri Wellington (390.000 nüfus), diğer önemli şehirleri Auckland (1.300.000), Christchurch (310.000), Hamilton (203.000) ve Dunedin'dir (116.000).

Gülnüş
Emetullah
Sultan
Çeşmesi
ve Yeni Vâlide
Camii'nin
sadrıvânı

YENİ ZELANDA

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Kuzeyden güneye doğru 1600 km. kadar uzanan iki büyük ada (North Island, South Island) oldukça dar olan Cook Boğazı ile birbirinden ayrılır. Yeni Zelanda jeolojik açıdan çok genç ve tektonik açıdan çok aktif bir alandır. Ülke volkanizma açısından da aktiftir. Yeni Zelanda'nın bugünkü coğrafi görünümünün gelişiminde esas rolü tektonizma ve volkanizma oynamıştır. Daha engebeli olan Güney adasında kuzeydoğu-güneybatıya uzanan Güney Alpleri'nde (Southern Alps) yükselti 3500 metreyi aşar (Cook dağı 3754 m.). Güney Alpleri güney yarımküredeki en önemli buzullaşma merkezlerinden biri olarak kabul edilir. Yeni Zelanda'da 3100 civarında buzul bulunur ve bazı buzullar hemen hemen deniz seviyesindedir. En büyük buzul Cook dağının doğusunda yer alan 29 km. uzunluğundaki Tasman buzuludur. Yeni Zelanda, Büyük Okyanus'un güneybatısında batı rüzgârları kuşağının ortasında yer alır. Dağlık alanlar bu rüzgârların etkisini kesen doğal engeller oluşturur ve ülkeyi iklim bakımından belirgin şekilde ikiye ayırır. Güney adasının batı kesimi Yeni Zelanda'nın en nemli alanlarını meydana getirirken yaklaşık 100 km. uzaklıktaki dağların doğusunda kalan alanlar ülkenin en kurak yerleri arasındadır. Batı rüzgârları dağların batı yamaçlarına oldukça fazla yağış bırakır. Doğu kıyıları ise yaz mevsiminde bol güneşlidir. Kuzey adası Güney adasından çok daha ılık olmakla beraber dağlık alanlarda ortaya çıkan koşullar sebebiyle daha serin ve nemlidir. Yeni Zelanda'da yağışlar 600-1600 mm. arasındadır. Yıllık ortalama sıcaklıkların 10-16 dereceler seviyesinde değiştiği ülkede en sıcak aylar ocak ya da şubat, en soğuk ay ise temmuzdur. Bilhassa haziran-ekim arasında yoğun kar yağışı, kayak turizmini ön

plana çıkararak özellikle Kuzey Amerika'dan birçok kayak meraklısını buraya çeker.

Yeni Zelanda'nın bitki örtüsü büyük bir çeşitliliğe sahiptir ve eşsiz olarak nitelenir. Kuzey kayınının (*nothofagus* sp.) beş türü, kauri (*agathis australis*) ve Kuzey adasında nisbeten alçak alanlarda geniş yayılış alanı bulan *podocarpus* (kahverengi çam ya da erik çamı gibi isimlerle de bilinen *podocarpus* sp.) belli başlı doğal orman ağaçlarıdır. Ülkenin flora ve faunasına kayıtlı türlerin yaklaşık % 50 kadarının ülkeye özgü yani endemik olduğu bilinmektedir. Denizel çeşitlilik çalışmaları yaklaşık 13.000 türün tanımlandığını göstermektedir. Yeni Zelanda'da çok sayıda koruma alanı vardır. Bunlardan bazıları UNESCO miras listesinde yer alır. Denizel koruma alanlarının sayısı yirmiye yakındır. Yeni Zelanda her ne kadar önce Maoriler, ardından Avrupalı göçmenler yüzünden doğal özelliklerinden bazılarını kaybetmişse de çevre konularında dünyadaki "yeşil toplumlar"ın önde gelenlerinden biridir. Temiz su, hava kirliliği, yenilenebilir enerji kullanımı ve biyoçeşitliliğin korunması gibi çevreyle ilgili göstergeler dikkate alındığında dünya ülkeleri sıralamasında çevre bilimciler bu ülkeyi birinci sıraya yerleştirmektedir. Enerjinin % 70'i yenilenebilir kaynaklardan (su ve jeotermal enerji) sağlanan ülkede 2025 yılında bu oranın % 90'lara ulaşması hedeflenmektedir.

Ülkede 1963 yılında 2,5 milyon dolayında olan nüfus 1991'de 3,5, 2001'de 3,8 milyona ulaşmış, 2010 yılında 4,3 milyonu aşmıştır. Nüfusun dörtte üçü Kuzey adasında yaşarken Güney adasındaki nüfus % 25'in de altındadır. Diğer adalar daha az nüfusa sahiptir. Yıllar arasında bazı dalgalanmalar dikkat çekmekle beraber nüfusun genelde benzer artış oranlarına sa-

hip olduğu görülmektedir. Günümüzdeki nüfusun yaklaşık % 75'i Avrupalılar'dan meydana gelmektedir. Diğer etnik gruplar arasında Çinliler en büyük orana sahiptir. Yeni Zelanda'da nüfusun % 53'ü hırısıyandır. Geriye kalan nüfusun yaklaşık % 40'ı ya yerel inanışlara sahiptir ya da dini yoktur. Ülkedeki müslüman, Budist ve Hindular'ın oranları çok daha düşüktür.

Yeni Zelanda gelişmiş bir ülke olmakla birlikte ekonomik faaliyetlerinde hayvanlığın hâkim oluşu ile diğer gelişmiş ülkelere ayrılır. Yeni Zelanda bu alandaki belli ürünlerde dünya genelinde ilk sıralarda yer alır. 1800'lü yıllardan itibaren otlaklarını geliştirmeye çaba göstermiş, XIX. yüzyılın sonlarında dış ticaretin % 67,2'si hayvan ve hayvan ürünlerinden oluşurken 1921'de bu oran % 93,3'e çıkmıştır. Yeni Zelanda'da ekonomik faaliyetler özellikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliği üzerine yoğunlaşmıştır. Ülkedeki koyun sayısı 2010 yılında 32,5 milyon dolayındadır (nüfusa oranlanırsa dünyada birinci sırada yer alır). Bunun yanında 8,9 milyon büyükbaş hayvan bulunmakta, hayvan yetiştiriciliği genelde modern çiftliklerde yapılmaktadır. Söz konusu çiftliklerin çevresinde yer alan mera alanları nöbetleşe kullanılarak daha uzun süre hayvan beslenmesine yetecek şekilde işletilmekte, gübreleme ile verimin yüksek düzeyde tutulmasına çalışılmaktadır. Ticarî bakımdan taşıdığı önemin farkedilmesiyle ülkede geyik üretimi de yapılmaya başlanmıştır; 2010 yılı verilerine göre geyik sayısı 1,1 milyon dolayındadır. 2000'li yıllarda Yeni Zelanda dünya süt ve süt ürünlerinin % 30'unu tek başına karşılıyordu. 11.000'den fazla çiftçinin ortak olduğu tek bir şirket 600'den fazla ürünle dünyanın 140 ülkesine süt ihracatı gerçekleştiriyordu. Yeni Zelanda'nın başlıca doğal kaynakları doğal gaz, demir, kömür ve altındır. Gereksinim duyulan enerjinin hidroelektrik kaynaklardan sağlanması sebebiyle bilhassa Güney adasındaki linyit yatakları işletilmez. Diğer yer altı servetleri arasında kum ve kireçtaşı sayılabilir. Ülkede karayollarının uzunluğu 100.000 kilometreye yakındır; 4000 kilometrenin biraz üzerinde olan demiryolları ise dar hatlıdır. Farklı büyüklüklerde 122 havaalanının bulunduğu ülkede başlıca limanlar Auckland, Lyttelton, Manukau Harbor, Marsden Point, Tauranga ve Wellington'dur. Yeni Zelanda'da sanayi faaliyetleri büyük ölçüde hayvansal ürünlerin işletilmesiyle ilgilidir. Ülkede turizm açısından başlıca dikkat çekici yerler arasında ulusal parklar vardır. Bunun yanında gemilerle

Yeni Zelanda'nın başşehri Wellington'dan bir görünüş

adalara yapılan yolculuklar da önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. 1980'de 1 milyon dolayında olan turist sayısı 1995'te 2,3 milyona çıkmış, 2000 yılında 3,1 milyon olmuş, 2010 yılında ise 4,6 milyon kişiye ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

B. Ballantine, "Marine Reserves in New Zealand: The Development of the Concept and the Principles", *Proceedings of an International Workshop on Marine Conservation for the New Millennium*, Cheju Island / Korea 1999, s. 3-38; Nazmiye Özgüç, *Avustralya, Yeni Zelanda-Pasifik Adaları*, İstanbul 1999; S. A. Marston v.dğr., *World Regions in Global Context*, New Jersey 2001, s. 542, 545, 546, 548, 553; *New Zealand Chart Catalogue* (NZ 202), New Zealand 2010; *New Zealand: Society and Culture Complete Report*, Petamula 2010; *Situation and Outlook for New Zealand Agriculture and Forestry* Wellington 2011; (Ministry of Agriculture and Forestry); *Statistics New Zealand: New Zealand in Profile 2011*, Wellington 2011; C. Gibson, "Urbanization in New Zealand: A Comparative Analysis", *Demography*, X/1, Washington 1973, s. 71-84; I. A. E. Atkinson – E. K. Cameron, "Human Influence on the Terrestrial Biota and Biotic Communities of New Zealand", *Trends in Ecology and Evolution*, VIII, Amsterdam 1993, s. 447-451; C. H. Daugherty v.dğr., "Mega-island or Micro-continent? New Zealand and its Fauna", a.e., s. 437-442; B. Fitzharris v.dğr., "Research on Glaciers and Snow in New Zealand", *Progress in Physical Geography*, XXIII/4, London 1999, s. 469-500; D. P. Gordon, "The Pacific Ocean and Global OBIS: A New Zealand Perspective", *Oceanography*, XIII/3, Rockville 2000, s. 41-47; N. Mortimer, "New Zealand's Geological Foundations", *Gondwana Research*, VII/1, Beijing 2004, s. 261-272; M. Jay, "Recent Changes to Conservation of New Zealand's Native Biodiversity", *New Zealand Geographer*, LXI/2, Christchurch 2005, s. 131-138; a.mlf., "The Political Economy of a Productivist Agriculture: New Zealand Dairy Discourses", *Food Policy*, XXXII/2, Guildford 2007, s. 266-279; G. Kelly, "History and Potential of Renewable Energy development in New Zealand", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, XV/5 (2011), s. 2501-2509.

MERAL AVCI

II. TARİH

Yeni Zelanda adalarına ilk yerleşenler XIII. yüzyılda Büyük Okyanus'un doğusundaki adalardan gelen Maoriler'dir. 1642'de Yeni Zelanda'ya ulaşan ilk Avrupalı olan Hollandalı denizci Abel J. Tasman, Arjantin kıyıları sandığı adaları Staten Landt diye isimlendirdi. Hollandalı haritacılar tarafından Nova Zeelandia olarak adlandırılan adalara, 1769'da bölgeyi dolaşıp haritasını çıkaran İngiliz denizcisi James Cook New Zealand ismini verdi. Daha sonra Avrupalı denizciler tarafından pek çok defa ziyaret edilen Yeni Zelanda'da 1801-1840 yıllarında Maori kabileleri arasında Mus-

ket savaşları adı verilen kanlı çatışmalar meydana geldi. XIX. yüzyıldan itibaren Yeni Zelanda'da İngiliz nüfuzu arttı ve misyonerlerin faaliyetleri sonucunda Hristiyanlık Maoriler arasında yayıldı. Ülke, 1840'ta Maoriler'le yapılan bir antlaşmanın ardından 1841'de resmen İngiliz kolonisi oldu. Adalarda 1860 ve 1870 yıllarında saldırıları sürekli artan İngilizler'le yerliler arasında toprak yüzünden birçok çatışma çıktı. Maori savaşları denilen bu çatışmalarda yerliler topraklarının büyük kısmını kaybettiler. 1854'te Yeni Zelanda'da ilk defa millet meclisi açıldı ve ülke iç işlerinde bağımsız olarak yönetilmeye başlandı. Yeni Zelanda 1893'te kadınlara oy verme hakkını tanıyan ilk ülkedir. Avustralya Federasyonu'na katılmayı reddeden Yeni Zelanda 26 Eylül 1907'de İngiliz Milletler Cemiyeti içerisinde özerk bir dominyon haline geldi. 1947'de tam otonom bir statü kazandı. 1951'de ANZUS paktı, 1954'te Güneydoğu Asya Antlaşma Teşkilâtı, 1971'de Avustralya, İngiltere, Malezya, Yeni Zelanda ve Singapur'un kurduğu savunma paktı üyesi oldu. 1986'da ülkede İngiltere'nin yasamaya müdahalesini sağlayan son yetkileri de ortadan kaldırıldı. Büyük Britanya ile I. ve II. Dünya savaşlarına katılan Yeni Zelanda'nın Türk tarihi açısından önemi, 25 Nisan 1915'te Gelibolu yarımadasına asker çıkaran İngiliz birlikleri ara-

I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale'de ölen Anzak askerlerinin hatırasına dikilen anıt

sında Yeni Zelanda ve Avustralya kuvvetlerinden oluşan ANZAC birliğinin (Australian and New Zealand Army Corps) yer almasıdır. Bu çıkarmada ANZAK birlikleri önemli kayıplar verdi. Savaşın her yıl dönümünde Yeni Zelandalılar, Çanakkale'ye gelerek ANZAK gününde atalarını anırlar.

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Yeni Zelanda'da müslümanlarla alâkalı ilk kayıtlar 1874 yılına aittir. Bunlar, muhtemelen ülkenin güneyinde Dunstan'da altın yataklarında çalışmak üzere gelen Çinli müslümanlardı. Ancak günümüzde ülkedeki müslüman topluluğunun ilk nüvesi ni 1907'de Auckland'ın güney kasabalarına yerleşen Gucerât kökenli Hintliler oluşturmaktadır. Aynı tarihlerde Güney Asya'dan, özellikle Fiji'den gelen çok sayıda göçmen de Yeni Zelanda'ya yerleşmiştir. Zamanla göçmenlerin sayısının artması üzerine Yeni Zelanda hükümeti 1920'de uygulamaya koyduğu bir göçmen yasasıyla Asyalı göçmenlerin ülkeye girişini engelledi. Bu sebeple Yeni Zelanda'daki müslümanların sayısı 1950'lere kadar oldukça sınırlı kaldı. 1950'li yıllarda ikinci nesil Güney Asyalı göçmenlerin eşlerini ve çocuklarını da Yeni Zelanda'ya getirmeleriyle birlikte müslüman nüfus yeniden artmaya başladı. II. Dünya Savaşı'nın ardından hükümetin sınırlı da olsa başka ülkelere göçmenlere kapılarını açması üzerine Türkiye'den ve Balkanlar'dan giden müslümanlar özellikle Auckland bölgesine yerleştiler. 1950'lerde yapılan nüfus sayımlarına göre ülkede 200 civarında müslüman mevcuttu. 1960'larda Yeni Zelanda hükümetlerinin liberal göç politikaları sonucunda Güney Asyalı müslümanların ülkeye girişi kolaylaştı. 1980'lerde gerek Fiji gibi yakın ülkelerdeki siyasî istikrarsızlık gerekse hükümetlerin göç politikalarını değiştirmesi neticesinde müslümanların sayısı hızla arttı ve 1986'da 2500'ü aştı. 1993'te Somali'den 2000'den daha fazla bir göçmen grubu ülkeye giriş yaparak birkaç şehirde önemli topluluklar meydana getirdi. Bu dönemde Yeni Zelanda yerlilerinden olan Kiwiler'den küçük bir grup da Müslümanlığı kabul etti. Bugün ülkedeki müslümanların % 23'ü Yeni Zelanda'da doğmuştur. Ülke genel nüfusuna göre müslümanlar daha genç bir nüfusa sahiptir. XX. yüzyılın başlarında Yeni Zelanda'ya gelen Gucerât kökenli müslümanların hemen hepsi küçük dükkân sahibi esnafıdır. Birçok müslümanın da küçük çaplı işyeri vardır. Günümüzde Araplar, Malaylar, Endonezyalılar, İranlılar, Somali'den ve